

IN MEMORIAM ХРИСТИНА ПАНТЕЛЕЕВА (1936 – 2023)

IN MEMORIAM HRISTINA PANTELEEVA (1936 – 2023)

Христина Пантелеева е дългогодишен научен сътрудник в Института за български език към Българската академия на науките. Със своята лингвистична ерудиция и широк кръгозор тя остави ярка следа в българското езиковедно знание. Книгите и изследванията ѝ, както и речниците с нейно участие са интересни и полезни за обществото и високо оценени от български и чужди лингвисти.

Христина Пантелеева е родена и израснала в София. Завършва българска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 1959 г. Задълбоченият ѝ интерес към българския език се заражда по време на лекциите на бележити професори като Любомир Андрейчин и Стойко Стойков, а също и през летните студентски експедиции за събиране на езиков материал за Българския диалектен атлас. Затова след кратка учителска дейност Христина Пантелеева се посвещава на езиковедното и почти 40 години работи в Института за български език – първо в Секцията за съвременен български език, а по-късно в Секцията за българска лексикология и лексикография. В Службата за езикови справки на Института тя дава консултации по езикови въпроси и натрупва солидни познания за книжовната норма и проблемите на езиковата култура. Изключително важно за научното ѝ развитие е нейното участие в изработването на „Правописен речник на съвременния български книжовен език“ (1983) и „Обратен речник на българския език“ (1975).

Научните интереси на доцент Христина Пантелеева са в областта на граматиката на съвременния български книжовен език, езиковата култура, социолингвистиката, лексикологията и лексикографията. В многобройни публикации и доклади от конференции у нас и в чужбина са представени нейните точни и проникновени наблюдения и изводи за системата и функционирането на българския език.

Най-значимото научно постижение на доцент Христина Пантелеева е книгата ѝ „Кондиционалът в съвременния български книжовен език“ (1998). От позициите на функционалната граматика авторката изследва типове условно наклонение (кондиционал): желателния (оптативния), подбудителния, условния. Приносни са нейните наблюдения за кондицио-

нала и бъдеще време в миналото, при които тя отчетливо диференцира модалната от темпоралната функция на бъдеще в миналото. Анализирайки формите *бих ял, бих търпял и ядвам, търпявам* успоредно с формите *щях да ям, щях да търпя*, доцент Пантелеева доказва убедително синонимията при функциите на „сложното“ и на „простото“ условно наклонение и на сложното бъдеще време. В последната глава на книгата „Простото условно наклонение през Възраждането (в конкуренция с книжовния кондиционал)“ авторката представя с примери от българските книжовници широкото използване на тези форми и изказва своята оригинална хипотеза за възникването на простия кондиционал през XVII – XVIII в.

Освен с глаголни категории, трудно поддаващи се на граматично описание, както сама казва за кондиционала, Христина Пантелеева се занимава с въпросите на езиковата култура. Нейната книга „Грамматика на вежливата реч“ (1994) е насочена към широката публика и особено към младите хора. Книгата съпоставя българската и европейската речева практика и разглежда граматичните и лексикалните средства за вежливо общуване.

За популяризиране на нормите на книжовното устно общуване Христина Пантелеева участва в рубриците „Родна реч“ и „Знание“ на Българското национално радио. Засиленият ѝ интерес към речевата комуникация я насочва към социолингвистиката и тя активно участва в провежданите конференции с доклади, публикувани в поредицата „Проблеми на социолингвистиката“.

Доцент Пантелеева проявява истинска загриженост за състоянието на родния език в края на XX и началото на XXI век, когато процесите на глобализация и интернационализация са особено интензивни. Тя пише доклади и статии за колебанията в глаголната категория непреходност/преходност и „множенето на т.нар. каузативи“: доклад от XII международен конгрес на славистите в Краков на тема „Колебания категории непреходности/переходности в современной болгарской речи“, доклад от научната конференция, посветена на 125-годишнината от рождението на академик Стефан Младенов, озаглавен „За заемките с оглед на съвременната българска езикова ситуация“, доклад от конференцията в памет на професор Йордан Заимов със заглавие „За адаптирането на някои чуждици в съвременния български книжовен език след заемането им от съответния чужд език“, статия от сборника в чест на професор Лилия Крумова-Цветкова „Отново за преминаването на някои непреходни глаголи без/със *се* в преходни в съвременния български книжовен език“.

Грижата за родния език Христина Пантелеева наследява от най-големите имена в българското езикознание. Още с дипломната си работа, посветена на словотворчеството на академик Александър Теодоров-Балан, тя навлиза надълбоко във въпросите на езиковото строителство и борбата с нахлуващите в езика ни ненужни чуждици. По-късно публикува няколко статии, с които показва, че бележитият лингвист не само „кове“ нови думи,

често много чудати, но и широко заимства от народната реч словообразователни модели и лексеми, за да предложи български заместници на заемките.

Интересът към строителите и ревнителите на новобългарския език е в основата на приносното изследване на Христина Пантелеева „Лексикографските трудове на Иван Богоров“. В него тя представя богатата лексикографска дейност на изтъкнатия книжовник. Пантелеева обръща внимание на думите от народните говори в Богоровите речници и специално посочва лексемите *облог*, *смет*, *крамола*, *веселба*, *клопка* и др., препоръчани от Богоров вместо широко разпространените чуждици със същото значение. Лексикографските търсения на авторката я довеждат до сравнителната статия „Лексикографските трудове на Иван Богоров и Речникът на българския език от Найден Геров“, където изтъква значимостта на дело на Богоров и Геров за историята на българския език.

Христина Пантелеева посвещава четвърт век от своя живот на многотомния тълковен „Речник на българския език“. Тя е автор на речникови статии в осем тома (във II, III, IV, V, VI, X, XI, XII том). Сред думите със сложна семантична структура и богата фразеология, разработени от нея, заслужава да открием *въз*, *въздишам*, *въздух*, *въздържам*, *възприемам*, *гъвкав*, *гърло*, *дълъг*, *дъно*, *дървен*, *дърво* и много други.

Участвайки в създаването на този голям речник с изключително важно национално значение, Пантелеева прави и редица теоретични разработки: „Към семантиката на един тип умалителни съществителни в българския език“, „Към характеристиката на един тип глаголно-именни съчетания – преход между свободните съчетания и фразеологизмите“, „За някои нови употреби на предлога *въз* в българския книжовен език“. В изследването „Грамматични проблеми на лексикографията“ се спира на нуждата от максимално изчерпателна граматична информация за лексемите в „Речника на българския език“.

Преподавателската дейност на Христина Пантелеева също е впечатляваща – била е асистентка по морфология на професор Любомир Андрейчин в Софийския университет; лекторка във Варшавския университет, където чете два теоретични курса по историческа граматика и по съвременен български език (морфология и синтаксис) и води часовете по български език за полските студенти българи; в Полувисшия институт за прогимназиални учители в град Кърджали изнася лекции по съвременен български език; в Националната академия за театрално и филмово изкуство води часове по правоговор.

С това кратко представяне на дългата и ползотворна научна дейност на доцент Христина Пантелеева отдаваме почит пред нейната светла памет. Ще я помним с нейната вежлива усмивка и изискана реч, с аристократичния дух и широката култура, с лингвистичната ерудиция и проникновените

наблюдения. Нейните книги и изследвания несъмнено ще продължават да се коментират от езиковедската общност.

Надежда Костова / Nadezhda Kostova

✉ Доц. д-р *Надежда Костова*

Секция за българска лексикология и лексикография
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
при Българската академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113, София, България
kostova.na@abv.bg

✉ *Assoc. Prof. Nadezhda Kostova, PhD*

Department of Bulgarian Lexicology and Lexicography
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria
kostova.na@abv.bg